

K otázkám tzv. náboženské výchovy dětí (20 bodů) [1963]

1. verse: červenec 62. Tato verse: březen–duben 1963. (LvH)

1.

Všeobecný význam výchovy: z příslušníka lidského (= zoologického) rodu či druhu se stává člen lidské společnosti. Zapojení do společenských kontextů, ale také „zasvěcení“ do lidských prožitků.

2.

Náboženská výchova je v krizi, protože je v krizi náboženství. Moderní typ náboženské výchovy (nedělní školy, konfirmační cvičení, dorost, sdružení a j.), jak je známe především z protestantské oblasti, je už od počátku poznamenán touto situací, v níž náboženství je na ústupu a kdy se náš život a vůbec celý svět odnáboženšťuje.

3.

Abychom tuto situaci mohli správně posoudit, je třeba si udělat jasnou představu o náboženství. Situace je však nesmírně komplikována závislostí našich představ na základním postoji vůči náboženství. Jak z toho ven?

4.

Pomocí se nám stane pokus o historické zařazení náboženství jako dějinného jevu. A tu se ukazuje, že cesta vývoje lidského vědomí vedla přes náboženství; žádnou jinou cestu neznáme. Náboženství ve své prvotní, původní formě mythu představuje první typ lidského úsilí o vybudování vztahu k světu jako k celku. Skrze mythus se svět stával člověku opět blízkým a vlastním. Mythem si člověk osvojoval svět, tj. především přírodu.

5.

Podstatou mythu je orientace na pravzory, tzv. archetypy. Posledním smyslem lidského života je v mythickém přístupu napodobení činů původně božských (také heroů a předků). Neznámé tj. dosud nezformované oblasti (činů nebo věcí) jsou pod vládou chaosu (rovněž praty), nejsou skutečné (nemají smysl). Celá tato skutečnost je stínem skutečnosti jiné, archetypické, je její nedokonalou nápodobou. Spád lidského života splývá se spádem celého lidského světa: člověk stojí čelem k božstvu resp. k archetypické skutečnosti. Je vytrhován z času profánních událostí a proniká do jiného času, do božské věčnosti anebo do mythického času dokonalých návratů. Profánní čas a tím i dějiny jsou poplatny chaosu a vedou k němu. Proto musí být podvráceny a likvidovány. Archaický člověk se děsí chaosu, děsí se i historie a prchá před ní a tedy i před budoucností.

6.

Tento mythus nabýval různých forem a vítězil i upadal. Různé mythy působily vedle sebe. Významný byl úpadek mythu v oblasti krétské a později řecké kultury. Vznik filosofie; polemika s mythem. V podstatě však šlo o novou úroveň staré životní posice, jak nejlépe dokazuje Platonova nauka o idejích, které jsou jen filosofickou koncepcí pravzorů. Totéž v méně průzračné formě i jinde.

Moderní věda v mnohém navazuje na antické dědictví. Pojem vědeckého zákona (zákonitosti): věda má zájem jen o to, co se za stejných okolností děje vždy stejně. Engelsovy gigantické koloběhy. Nietzscheova remythologisace už navazuje na novodobé vědecké myšlení.

7.

Daleko radikálnější polemika s mythem byla zahájena v Iránu a potom zvláště v Izraeli. Tam došlo k zásadnímu, více než „kopernikánskému“ převratu nejen v lidském myšlení, ale v základní posici člověka ve světě. Tento obrat spočívá v tom, že se (stále ovšem ještě uprostřed mythů a ritů) začíná uplatňovat váha dějin a dějinnosti, že si člověk nechává pozorně (a poslušně) dojit smysl dějinných událostí. Tento převrat je nejhluběji a nejmohutněji dovršen Ježíšem. V první církvi, zvláště však později v tzv. křesťanské éře je právě tento moment zatlačen a zastřen. Kvas však neustále pracoval a za půl druhého tisíce let nakvasil celé těsto.

8.

Dnes žijeme v době, kdy dochází k obrovskému, dalekosáhlému a rozhodujícímu obratu ve vztahu člověka ke světu i k vlastnímu životu a s tím ovšem i k obratu v jeho pohledu na svět a na život – ne už mimořádně, ale universálně, celosvětově. Svět se odnáboženšťuje, člověk je orientován do dějin, do budoucnosti, sám sebe chápe jako bytost dějinnou, tj. mířící od minulosti kupředu. Objev dějin je objevem budoucnosti. V prorocké a Ježíšově eschatologii je proto ústřední bod, na nějž bude stále všechno věčně navazovat a který poskytl ono archimedovské místo pevnosti. Odtud bylo pohnuto zemí, zde se dostal svět do nového, dosud neexistujícího pohybu. My se dnes ocitáme takměř na jeho samém počátku.

9.

Jestliže jsme zvyklí nazývat náboženstvím především to, co nějak souvisí s židovstvím a křesťanstvím (a případně islámem), pak si musíme ovšem uvědomit, že nic není pro náboženství tak netypické, tak okrajové jako právě tato dějinná hnutí. Pro podstatu náboženství musíme jít tam, kde všechna náboženství mají svůj střed a svou základnu. Ale právě křesťanství má své těžiště posunuto mimo tento společný střed a ocitá se tak ve zvláštním napětí s tímto středem. Židovství a křesťanství je tedy zvláštním náboženstvím: jejich místo je tam, kde je náboženství na ústupu, kde je v likvidaci. Ale v tom by bylo ve shodě např. s antickou filosofií. Víme však, že již židovství a potom zvláště křesťanská církev byly ve velkém napětí s touto řeckou a potom římskou tradicí. To proto, že filosofie byla od počátku rehabilitací mythického životního postoje, rehabilitací náboženství. Prorocká linie izraelská a Ježíš představovali však kritiku náboženství, polemiku s ním, ba likvidaci samé podstaty náboženství. Filosofie se zrodila v době náboženského úpadku; prorocká tradice a Ježíšova kritika postihovaly náboženství v je ho síle a připravovaly jeho vyvrácení z docela nových posic.

10.

V křesťanské církvi vzalo na sebe Ježíšovo učení znovu náboženský háv. Je dosti důvodů pro podezření, že mnoho z rysů Ježíšova protináboženského zaměření

bylo censurováno, mnoho hrotů zulámáno, mnoho neautentický religiosních point interpolováno. Sama postava Ježíšova byla zakryta legendami a mythologumeny. A přece Ježíšův životní obrat čelem k budoucnosti a zády k minulosti nabýval na pronikavosti a síle, až připravil dnešní svět v té podobě, jak jej vidíme. Dnešní odnáboženštěný svět je víc plodem Ježíšova působení v dějinách než jsme často ochotni připustit. Proto otázka zní tak podivně našemu sluchu: buď Ježíš a jeho zvěst – anebo náboženství.

11.

Rozpoznání, že náboženství je na ústupu (a rozumí se: křesťanské náboženství v našem, tj. evropském a evropskými tradicemi poznamenaném světě), je už poměrně staré (nejméně půl druhého století). Naproti tomu rozpoznání, že věc víry nesplývá s věcí náboženství, bylo znovuobjeveno teprve poměrně nedávno, v podstatě Barthem a dalšími příslušníky tzv. dialektické theologie. V plné síle a pronikavosti byl však problém formulován teprve koncem druhé světové války Dietrichem Bonhoefferem a od té doby je neustále diskutován z nejrozmanitějších předpokladů. Není v té věci jednoty a nebude jí asi jen tak snadno dosaženo. Zvláště není zdaleka obecně přijato odlišení náboženství od víry a odmítnutí náboženství ve jménu víry.

12.

Kdo chce mít ze svých dětí nábožensky založené lidi, pro toho ovšem tyto úvahy nemají nejmenší cenu. Předpokládám však, že se najdou lidé, kteří chtějí svým dětem dopřát hluboké zakotvení v centru křesťanské zvěsti a tradice, tedy zakotvení víry, která však světu i sobě rozumí v navázání na současný stav poznání, která se na tomto poznání a poznávání aktivně podílí a hledí být přínosem i tam, kde její východisko není přijímáno s obecnou platností. K čemu tedy chceme své děti vést? Jak si představujeme jejich žádanou charakterovou a duchovní profil? Jejich mravní a názorovou orientaci? atd.

13.

Avšak nejde jen o naše přání. Existují tu právě především tyto děti v plnosti své dětské existence. Je třeba mít porozumění pro vývoj dítěte, zvláště pro jeho psychický vývoj, pro postupný rozvoj jeho schopnosti zařadit se do určitého společenského okruhu, ale také schopnosti uvažovat a chápat, rozumět svému zapojení, schopnosti kritického rozlišování právě tak jako ustavičné potřebě, vnitřní potřebě se učit, nechat se vést, mít duchovní autority.

14.

Nejprve tedy, co chceme. Chceme, aby naše děti oběma nohama pevně stály na této zemi, aby byly orientovány do světa, aby ve světě byly plně angažovány, aby pro ně svět a život na něm nebyly něčím druhořadým, před čím by cosi jiného mělo přednost. Ze svých dětí chceme mít aktivní, iniciativní lidi, kteří se plně zapojí do všelidského úsilí o vytvoření nových, lepších poměrů na celém světě, o nápravu věcí, o vybudování nové země. Proto musí být zdravě odolné proti potížím a neúspěchům, musí to být bytosti vnitřně nerozložené ani nenarušené, tedy hluboce a neotřeseně zakotvené, tj. věřící. Nikdy se nesmějí vzdávat a nechat se vnitřně porazit, odradit od dalšího úsilí, nesmějí být unavené

a ochablé, nesmějí se nechat otrávit, nesmějí vědět, co to je nuda, musí to být lidé vždy nových perspektiv, vždy znovu obrácení do budoucnosti. Nesmějí se ničím oddělovat od jiných lidí, tj. nesmějí v ničem hledat vlastních věcí. Atd.

15.

Proto tvořivost dětí, jejich obrazotvornost, citlivost k jemným odstínům skutečnosti, jejich odstíněná, citlivě reagující aktivita musí být vším způsobem pěstována a podněcována. To však spadá do věku, kdy tyto vlastnosti se u dětí vytvářejí v podobě her, snů, v podobě vlastního světa „jakoby“, kde po prvé je tvořivě (ne pouhým přejímáním od dospělých) artikulováno a osmyslováno tzv. obsvětí dítěte. Je to období, kdy se připravuje a kdy dozrává (kolem 8–10 let) jakési mythickomagické uvažování, které v lidských dějinách bylo a v dětském věku se znovu stává školou tvořivé obraznosti, obrazivosti, obrazotvornosti člověka. Tak jako nikde jinde se rozvine cosi, bez čeho člověk není celou, plnou lidskou bytostí. A právě u tohoto bodu se musíme zastavit, abychom se mohli pozorně uvarovat chybných důsledků a závěrů.

16.

Ze dvou důvodů nesmíme s křesťanskou výukou navazovat na tyto momenty, i když se to tak napořád stávalo. Předně proto, že celé toto mythickomagické období znamená navázání důvěrného kontaktu se světem, se skutečností v plném rozsahu. Je to období jakéhosi radostného tváření v životě dítěte, kdy ovšem může také dojít k nenapravitelným škodám. Sem nemá a nesmí přijít žádná podryvná pochybnost, nedůvěra, skepse, zklamání, distance, podezřívavost, nepřátelství – nemá-li dojít k vážným deformacím pro celý život. V tomto období nemají být děti vystaveny psychicky svízelným situacím, trvalejším konfliktům, neúnosnému napětí, nemá-li být poškozen jejich další vývoj. A my všichni jistě víme velmi dobře, k jakým konfliktům vede děti náboženské školení a výchova. Nejde však jen o aktuální a tedy dočasné konflikty ve škole a ve společnosti jiných dětí. Konfliktovost se pak nutně táhne celým jejich životem, protože na vyšší úrovni nabude charakteru dilematu mezi vědou a náboženskou vírou (vlastně „vírou“). Jistá životní schizofrenie, duchovní rozlomenost, dvojkolejnost je jedním z nejhorších zatížení moderního člověka. A má svůj počátek již v tomto období dětského věku.

17.

Druhým důvodem, proč nesmíme svazovat jádro křesťanské zvěsti s rozvojem onoho mythicko-magického období, je okolnost, že tím podrobujeme všechny pozitivní rysy a sám význam této zvěsti nenáležitě a nepřiměřeně zkoušce, kterou nutně musí potom projít současně s ukončením tohoto období. Mythicko-magické období končí velikou krizí, k níž ovšem dochází ještě během dětského věku tak kolem počátku puberty, někdy až v její druhé polovině. Je nesmyslné, aby touto krizí bylo postiženo to částečné a nutně neúplné, co jsme se pokusili zasít do dětských duší v mythicko-magickém období tvárnosti. K vlastnímu hlubokému porozumění samému jádru křesťanské zvěsti mohou mladí lidé dospět až po skončení puberty, a proto je na příslušnou výuku dosti času až v posledních letech tohoto pubertálního období.

18.

K tomu přistupuje ještě dvojí psychologický ohled. Předčasné „infikování“ dětí křesťanstvím má jediný výsledek: imunisací pro dospělejší věk. Mladí lidé neslyší, nepostřehnou plný význam tehdy, jestliže k nim doléhá ve formě mnohokrát již slyšených slov, kterým však dosud neporozuměli. A za druhé, je jistě vhodnější, ukázat křesťanství v jeho síle mladým lidem ve chvíli, kdy (v pubertě) se ocitají nutně v napětí s tím, co se jim dosud předkládalo a kdy jsou celou svou psychickou situací uzpůsobeni k radikálnímu hledání opravdovějšího životnějšího postoje. Je přitom pochopitelné, že jim pak nepomůže ani nemůže imponovat pouhé kázání a že chtějí mít před sebou živý vzor.

19.

Zůstává otázka, co tedy dávat dětem v období mythicko-magickém (příšeří, podstolí, budování ilusivního světa). Tedy: pohádky, mythy, mythologie. Tam se objevují bozi. Na to je později možno navázat v kritickém pohledu na styl života v mythu (bude ovšem potřeba respektovat existenci přechodných generací). Současně postupně naznačovat smysl, reinterpretovat, překládat do moderních kontextů. Zvláštní důraz položit na reálie, které je třeba přesně znát. (Víme, jak si děti pamatují nepatrné detaily v pohádkách a jak chtějí při znovuvyprávění všechno přesně stejné.) S reáliemi mohou děti vždycky ven; docela správný vztah si vytvoří k vnějším vlivům již proto, že tam fráze obvykle nahradí reálie. Dítě se vlastní logikou střetnutí ocitne v posici kritického odstupu právě k této frázi: bude toho vědět víc. Reálie nesmějí být ovšem jen biblické, ale také homérské, sumerské (Gilgameš) atd. Vše promyšleně, aby bylo možno později navázat.

20.

V tomto dětském období je rozhodující jiná věc: otevřít dětem cestu k iniciativě a tvořivosti. Tak jim vštípit otevřenost k podstatě věcí a situací, a současně na celý život postavit hráz proti přetechnisovanosti moderního života, vedoucí k pasivitě (či stereotypnosti, což jest totéž) a ohrožující celý moderní život.

Ježíšovo poselství: naděje pro každého. Nezáleží na minulosti, ale na obrácení a na budoucnosti člověka.

Poznámka:

Tyto myšlenky byly předneseny celkem třikrát. Po prvé dosti stručně v Libosvárech u rybníka při táborovém ohni. Po druhé v Dejvicích v kruhu třicátníků. Po třetí na Vinohradech dospělejší mládeži. Brzo budou předloženy po čtvrté v úzkém kruhu komise vinohradského staršovstva pro víru a řád. Největší kritiky se dočkaly v Dejvicích; jinak byly přijaty celkem s porozuměním, ba u některých posluchačů našly docela mimořádný ohlas. Byl bych vděčen za každý hlas kritiky i souhlasu, zvláště však za posouzení, zda (a v jaké úpravě) by mohla či měla práce vyjít.

LvH

11. 6. 1963